

אשר לפי חכמתי הרבה בדרוק הלשון, ולפי ידיעותיו במושכלות. ולפי עצמת רוחו בכל דבר חכמת בינת, היה האיש הנכון להתעורר נגדם ולהלחם כם בכלי מלחמת סדעיים ובתקיה לנצחם ותאיש חוז היה - רב סעדיה גאון.

ספר שבעה עשר

גאוני סורא במאה ה' עד רס"ג. גאוני פוטבדיא ברוב המאה השביעית. רב כהן צדק בפוטבדיא ורב סעדיה בסורא. פירושי במקרא אמונות ודעות ויתר חבדו. פסקו וחוראותיו בהלכה. גאוני פוטבדיא האחרונים רש"ג. רב חצי גאון, רב שמואל בן תפני.

פרק שנים עשר

גאוני סורא במאה ה' עד רב סעדיה גאון.

התניעה הדתית אשר פשט כמעט בכל ארצות הקדם במקומות היחידים לא חרעשה ארץ, ובכלל לא חרעשה לב הגאונים ואך למזער הפעילה תעצומתה על משפחם ומעשיהם בקרב כל המאה הששית ורוב השביעית. על זאת לא נפליא כי לא התנעשו ולא פחדו פחד מדאגה מדבר פן תבא להם סכנה בעקבה כי בטחו בתקפם ובכח ידם וידעו מאד כי ברוב הגדול סן העם נצדקו קדש וגדולה אמונתו בכל היוצא מפיהם, אבל על זאת נפליא איך לעמת תנועה כזאת יכלו לשקוט על שמריהם מבלי לעשות אף צעד אחד הלאה על נתיבות ההשכלה להתחרות את מנגדיהם ולא שמו על לב כי דרוש הוא לחפצי זמנם לפלס גם זה מסלות חדשות בחכמת ישראל לדרוש ולתור בחכמת הלשון ולהבין במקרא לפי עומק פשוטו אשר סוף סוף הוא מקור חיותה ויסודה. אף לזאת אין גם רמו קטן בכל השירידים מספרותם מוסן המאה הששית כי היו מתאמצים לקנות חכמות עיוניות המביאות לידי מהרת האמונות והדעות. אם גם נכיר בכל לב כי רת הקראית לא תתכן לחלוך נגד החיים, ורוב חקית וריניה בנוים על ק תרו ואבני בהו, לא נבחר כי כבר בדורות הראשונים חשקה מדעית חיתם, חקר לשון המקרא חיה כל ישעם וחפץ רוחם, ובקנאה כאש בקשו לשהר דעותיהם מאמונות הבל ונפסדות. ואמנם גם את התלמוד אשר אותו היו חייבים הגאונים לשמר, ולנצור, לפנות דרכו ממכשולים, לפרשי ולבארו לתת נתיבה ישרה וסלולה לדרושו גם אותו הניחו כשה בלתי נעבר. בכל התשובות אשר נשאו מהם הלא הפירושים בתן אף המעט המה וגם זה המעט לפי הועיל? אך ליחידים השואלים. בספרות ההלכותית הקטנה אשר נתיחסה לוסן הגאונים לא מצאנו אף חבור אחד אשר ישים למטרתו להיות לתועלת ולעזרה להוגים בתלמוד כי אם להיות עזרה למורי הלכה למעשה. הן אמנם כי ספי השמועה ידענו כי מימות רבנן סבוראי והגאונים הראשונים היו פירושים, אולם אם נקח את הפירושים המעטים אשר קיים בעל הלכות גדולות, לנו למדה, הלא נוכל לשפוט כי אלה הפירושים אין להם תכונת פירוש לפי מושג העצמי. גם ברוב המאה השביעית נראה רוב הגאונים לא שנו את המסקים ולא החליפו דרכם. אמנם רק הרוב מהם, כי בקצתם נראה כי תקפו עליהם המראות אשר נגלו לעיניהם בדרך דרישת חקראים. ונראה כי כבר אחדים סן הגאונים התאמצו לכתוב כתוביהם בלשון עברית ובמליצה זכה, ובעת החיא הוציא גאון אחד לאור ספר ערך מלים בתלמוד וגם למעטים כתבו תשובות בלשון ערבית בעבור ישמע

(דוד חיד)

העם

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

(דו"ד ח"ד) (ז"ח ז"ח)

כי נראה בהן השתדלות גדולה בהבאת ראיות לפרש היטב המקור אשר ממנו שאב הראיות, ואהב לסדר הדברים בסדר נאה ולפרשם⁽⁶⁾. בדברים התלויים במנהג אם נשאל עליהם עשה חיבתו לתוריעם מנהג שתי הישיבות אבל לא נתן נפשו על מנהגם, וכמה פעמים נמצא שכתב לשואליו שאם יש להם מנהג שיוכלו לעמוד במנהגם⁽⁷⁾. אמנם משמטו כל הימים להניח בני אדם על מנהגם אף הוא הכשילו להפך חיבה קדושה לאיש העומד בפקידת רמה בפקידתו. כי מצאנו כי לא רק במנהג אשר אף שלא יועיל להיטב ולהשכיל על כל פנים גם לא יזיק, הנית להם יד חפזית לעשות כתפצם, כי אם גם במנהג אשר יסודו באמונת שוא וסופו לדעות תהו והבל, חדל להניא אותו אף אם הוא לעצמו תשוב כי הוא מנהג פתיות בנוי על אמונה נפסדת, הנה אחר משאליו בקש ממנו לדעת מעם המנהג שנוהגים בעירו של השאל שבשעה שהזורין מבית הקברות רוחצים את ידיהם ויושבים על הדרך, והשיב אין צריכין לדחוק ואם נהגו נהגו. וכשאמרו חכמים לישיב שבע פעמים לא אמרו אלא בחזרת ורק בקרובים ורק ביום ראשון ורק במקום שנהגו והמעם שאמרו במקום שנהגו מפני שהרוחות מלות אותו ועל ידי הישיבה בורחות (ש"צ ח"א ש"ד סי' כ'). והנה הצופה ומביט לפנימית דבריו האלה יבין מחשבתו הכמוסה במהר לבבו, יבין כי נעלה נפשו במנהג הזה ואמר שאין בו צורך, ויבין גם כן כי לעצמו לא האמין זה החבל סן הרוחות המלות המחייבות רחיצה, שאילו האמין הלא אף היה מחייב לדחוק ובכל זאת אמר במקום שנהגו נהגו, ובוה אשום אשם מאד. הוא המנהיג בעם אשר נקרא ליזכר דעות להטות מאמונת שקר, ולהרחיק כל הבלי שוא. אשמה היא לו אם יניח אותם דבקים בדעות כאלה, אם יניח אחרים לעשות מעשה כאלו הוא מעשה צדקה, והוא נכזה בעיניו נמאס. אמנם בכל זאת לא נרשיעו על ככה, כי צרעת נושנת הוא בעולם הדתות. המון מנהיגים היו מאז אשר חזקו את ההמון בדעות ובמעשים והם עצמם בקרבם שמו בדם ההלל. כמה מורים יורו דעה ויבינו שמיעה והם לא כן ידמו ולבבם לא כן יחשוב, וכמה מטיפים הפך ימיפו לעם דברים אשר הם עצמם לא יאמינו בהם. ואולי אין זה אף אשמה. כי לא המה כההמון, הם יורעים משפט ההמונים ואך להם משפט צדק לדעת מה הומן מה מובת העם ידרשו.

הצדק אשר היה אזור מתניו הוא היה מרתו אם ישוב לשפוט בין איש לדעתו ובין איש לאשתו. קסדן גדול היה לענוש קשה את האיש המכת רעתו ועושה בו חבלה, ואת האיש אשר אינו נוחג כשורת האהבה עם אשתו או את האשה חכועמת נגד אישה (ש"צ ח"א ש"ו סי' ג' ד' ה'). הרבית היה שגוא לו מאד ועשה כל התומרות על מלוי ברבית נוספות על התלמוד (שם ח"ד ש"ב סי' ג' ד'). וכן הקפיד מאד על מרת המסר בין ארום לארוסתו ודן דין קשה לאיש הפוגם בכבוד בת ישראל (שם ח"ד ש"ד סי' כ"ה) בענין גול גוי אמר כי טועים כל האומרים שאסור רק במקום שיש הלול השם

(6) ע"י תשו' ג"ק סי' מ"ו בכללות וי"נ, כלל בסדר נאה וחגיגתי. ושם פ"ס ג"כ שכתב וחללתה וחינין גבי דינין עדישין מן ממי דקאמר בדוכתא נוכריאמא דתתם אדכרתא בעלמא לא מדקדק ביה דקדוקי דדוכתיה וכו' וזה ביאור יפה לכלל הירוע סוגיא בדוכתא עדישין ומפרש חוסב דבריו תנ"כ בסנהדרין (ל"ב ונדה ג'). משום דקתני לה נבי חלכתא כלומר מה דקתני לה נבי חלכתא דדיני עדישא ממה דקתני בנדה שלא בדוכתא ותיבת על רש"י רפ"ס שאמר במכתבו שבתחלת תשובת חג"ל דף ח' ע"ב שחשמועניו כלל ח"ד ש כוח ונעלם ממנו שלא הגאון חרשו אלא הוא רשום ומפרש בנ"מ והגאון בארו. ופלא בעיניי שנים רפ"ס מביא תנ"כ ואעפ"כ אמר כלל חרש.

(7) בש"צ ח"א ש"ד סי' ב' לענין אבלות בשבת. שם ש"ח סי' ד' בנוסח ברכת אשר קדש ידיו. ח"ד ש"ד סי' כ"ב בשיעור כתובת. ובאשכול ח"ב צד 4 בענין הקריאה בתעניות. וחובב בח"ג סי' קס"ד ושם נתיחסם במעול לרב יצחק בר יעקב שבמור א"ח ס"ס תקס"ו ח"י רש"ש. וע"י בפרד א"ח ס"ס רל"ז בענין נפילת אפים. ובס"י תקס"ז בענין סליחות בת"צ. וע"י בח"ג סי' ס"ח ע"ב וע"ה, ובתשובות גאוני מרת בבית תלמוד ש"ד סי' פ"א צד 159.

באגרות

(9) ה'י' ש"צ ח"א ש"ב סו' ד' שהמציא חיתור יפה בגמ' ע"פ סברת ישראל לתקנת האשה. ועוד כיוצא בזה בכ"פ.

(40) ש"צ ח"א ש"ד סי' ג' בענין ברכת אכלות. סי' י"ב בע' הספר ואשכנחא. ח"ג סי' ר' מנחם קריאה תורה ד' תעניות במנחה במקום שנתנו התעניות. שם סי' ח' מעט למנחה שקורין בעריות במנחה ח"כ. שם סי' כ"ד לענין צדוק הדין ח"כ. שם סי' י"ג במנחה לומר פיוסים בתפלה מעין תפלתו והתפילה. סי' נ"ו ע"ב שאחר לבא לביהמ"ז כיצד יקצר. סי' ג' הכנה ליקר ראש כבשים ב"ח תרנגולת לכפרת בעיית. להסתכל במו"ס בצנפרים בבואו מאורי האש. סי' צ"ד טעם למנחה לקנות יריד בעפר א"ח הקבורה. סי' ג' מה שהיו מספיקין בדורות הראשונים במנחה בשבת ולפמל מהם המנהג. בסדר יריד (כ"ה). סדר תפלת ערביה בשבת ועב' השמיני. שם (ע"ב) ש"צ מוציא עמנו אבות את מי שלא התפלל ז' ברכות. שם (כ"ז ע"ב) טעם לבצע עב' כ' ברכות ביום. (כ"ב ע"א) ה"ך עמנו אמן אין צבור ידועי לקמיי בתורה. שם (ל"א ע"א) מנהג הישיבות בתהלה. שם (ל"ב ע"א) מנהג לתת מים ביום של תהלה. שם (מ"ב ע"א) מנהג קריאת מנחה ביום שחל בשבת. סי' ע"ב קצת בפי' באב. (מ"ח) סדר תפלה במנחה ח"כ. וישרוה לומר מילות (ב) תמנח תשחל בתשלי עיני'ך. תשוי' האנשים (ד' ליק) סי' מ"ח מנח מילוק השלחן אתר הסעודה. סי' ג' בענין קדוש והבדלה בבית'ך. וע"פ שם סי' א'—סי' ג'

(דוד ח'ד)

[illegible][illegible]

[illegible]

4574

הרבנים ולתת דופי בתלמודם. הן אחת מן התלונות שנשאו הקראים על התלמוד חלא היתה על דבר האגדות המתמיהות שבתלמוד ואיה איפוא מצאנו אף השתדלות קטנה אצל זה הגאון לפרש אלה האגדות הזרות לפתח בהן רוח דעת ולתת להן כוונות מקובלות אל השכל? ועוד היו מלינים על הרבנים בדבר כמה אמונות ודעות נפסדות אשר דבקי בהן המון הרבנים, ומה עשה הגאון לשכך זאת התלונה? מאום לא! והנה להפך הוא עוד החזיקו, גם הוא האמין לתימו בדברי רוח כאלה, גם הוא האמין ברוחות ומויקים ושעירים המחבלים את האדם בלילות (סדר רע"ג כ"ה ע"א) גם הוא האמין בנחש שהיא לטובה ובתועלת המנהג ליקח הרנגולים לכפרה בערב יום הכפורים (ח נ סי' צ"ג). ועתה מה יתרון לו בכל עמלו שעמל לנצור על עמו מפני הפתח הקראים אם לא יתגבר להעביר סבת תרעומותיהם ולהפיל תלונתם ארצה.

מכל מקומות מושבות היהודים הריצו אליו שאלותיהם, ומצאנו ממנו תשובות שכתב לרבנן די באספמאי (סדר רע"ג מ"ב). ולפי הנראה היה לו חבר גם עם בני פרננה שהיה צרפת ואשכנז (ש"צ ח"א ש"ד סי' י"ב), ועל כן כתב השו"תיו בלשונות ומליצות שונות לכל אחד ואחד כדרך הכנתו. יש מהן כתובות במליצת הגאונים הראשונים בארמית מעורבת כלשון המונית, ויש מהן בעברית המחודשת אבל בשפה ברורה, ויש לנו ממנו גם תשובה בלשון ערבית לשאלים אשר הלשון הזאת מובנת להם יותר (ש"צ ח"א ש"ו סי' ל"ח) וכבר שערנו במקום אחר כי מנהג הגאונים לכתוב תשובות בלשון ערבית רק אם היתה גם השאלה בלשון ערבית. ולא מצאנו לאחד מכל הגאונים אשר קדמו לרב גטרוניא תשובה בלשון ערבית (גרעץ). גם בזה היה מיוחד בתשובותיו כי לפעמים שלח פסקו אשר בלו לקוח מהלכות גדולות מבלי הזכרת שם המקור. ולא עוד אלא שפעם אחת מביא דבר הלכה אשר בכתבו וכלשונו הוא בתוספתא ולא יקרא שם המקור עליו. ואולי לא ראה זאת התוספתא רק לקח הדברים כדרכו מתוך הלכות גדולות אשר העתיק זאת התוספתא⁽¹⁾. רב גטרוניא לפי דרכו שהשתדל תמיד לרדות את הקראים ולשמור דרכי אנשי עדתו ועמו מסוקשיהם, מצא חפץ בפיוטי רבי אלעזר הקליר אשר כלם נוסדים על מדרשי חכמי הרבנים. וכן הודיע דעתו באחת מתשובותיו (ח"ג סי' נ') אשר אמר שם: האומרים פיוטים נאבות וגבירות וכל תפלות וכל רגל ורגל מענינו וסרבינו בדברי אגדה, ובט' באבוכפורים אם אומרים בכל ברכה מעין אותה ברכה, ובראש השנה וביה"כ דברי רצוי וסליחות... תרשות בידו... אבל בקביץ גליות ובחקבץ בתולות... אסור לאמרו. ונראה מזה ברור כי דבריו מכוונים על פיוטי הקליר והלא מזכיר הפיוט, ובחקבץ בתולות" והוא ידוע להקליר. ואם ישאלנו אדם מה נועם ויופי מצא הגאון הזה בפיוטי הקליר כי ישרו בעיניו? על זה נשוב בדברי עצמו: יען כי מרבין דברי אגדה אשר חס היו שנואי נפש הקראים על כן למרות פניהם ולעשות פרסום נגדם נבחרו אלה הפיוטים ואחרי שהוקדשו מסבה צודקת הוקדשו גם בדרות הבאים, ומי באשכנז וצרפת ימלאו לבו לפקפק בדבר אשר מצא את הן הגאונים על כן נשארו פיוטי הקליר לדורות⁽²⁾.

בשבת

(1) בש"צ ח"ה ש"ו סי' מ"ג כתב: מאן דמקלע לאתרא דלית בה סופר ואיכא יעדאין דירעין למקרי כתב פרסא חבין יודאלי פרסית ותתמין על גמא ועל כתובות ושפירא ושפיר דמי וכו' כל הפסק חזק לקוח מתוך הלכות גדולות ח"ל גיטין (ג"ל ע"ד). ושם סי' מ' כתב: ותודאת בעל דין כסאת עדים דמי איכתי בזמן שתבעו ותעדא אבל אם תודת מעצמו יוכל לתזור כי שהפת שאמר הוא הפת שתתיר. וזה ברייתא בתוספתא ס' קמא דבבא מציעא ומובאת בח"ג (פ"ו ע"ד).

(2) רש"ל רפ"ט בתולדות הקליר חזרת 19 הביא תחלת תשובת זאת ע"פ שבלי לקט סי' י"א שקצרה ותא קצרה עוד יותר וז"ל ז"ל סי' י"א ור' גרשום חשיב בשם רב גטרוניא גאון ז"ל שאוכר (צ"ל שאומרים) פיוטים בנאבות וגבירות וכו' אך בשב"ל כתוב עוד וסרבינו בדברי אגדה וכו'. ואמת שכבר מצינו הפאמר היה יכול לשער שכונן על הקליר. ואילו ראה את התשובות בשלמות שהביאה מסורש פיוט, ובחקבץ בתולדות

בשבת רב נטרונאי על כסא ראש ישיבה כבר היה זקן אבל אם נשפוט עליו לפי מרבית פעולתו ותקפו בעשר שני משרתו היה בו כח נעורים. אז זקן ושבע ימים¹⁶ הלך לעולמו וימלוך תחתיו מר רב עמרם בר רב ששנא הוא היה נאמן לפי מדת הגאונים הראשונים. בתכונת תשובתו אין דבר מיוחד, גם אינן רבות במספר¹⁷. באחת מתשובותיו ידבר בחכמה מרבית נוי ואמר שרביה נוי אמר בכל אופן מטעם דין התלמיד. והוסיף לכאר דעתו לאמר: אבל אבק רבית... שמתירים הם בדיניהם להלות זה לזה אף אנו מתירים להלוותם ותלמיד חכמים אפילו אבק רבית לא ילוה אותם לגוי. וכל זה כתב מסבבת עצמו (ש"צ ח"ד ש"ב סי' כ'). ולצדקה תחשב לו כי פרסם כן בפה מלא כי ממנו נקח תשובה נכוחה למלשינים מנדינו על דבר תלואה ברבית לנכרי. וגלמוד עוד מדברי הגאון הזה, שתתיר אבק רבית מפני שלפי דיניהם מותר, שאם התירו לישראל לעשות איוח דבר לנכרי מה שלא הותר לעשותו לישראל אחר, לא תתירו רק באופן שלפי דיניהם מותר הדבר להם וחשבו שאם תנכרים סתירים הדבר לעשותו זה לזה למה נחלל אנו לעשות להם מה שהם עצמם עושים לנו ולתם¹⁸. ומי יתן והיו שפטי מעשי היהודים מן העמים אשר הם חיים בקרבם שמים על הרעיון הזה כי אז תיו רואים כי אשר הם מלינים עליהם על חסרון חסד וצדק והשוואת הדין נגד האומות אך לשקר הוא. כי יראו ויבינו בלבבם שאם לפימים יחשבו כאלו מורי ישראל כדורות הקדמונים מדרו את הצדק והחסד בשתי מדות ולא כמדתם לישראל מרתם לאומות. אין זה כי אם המיית המשפט. יכירו וידעו כי כמדת שמדר לישראל מדרו ישראל להם, ואך בהבדל גדול כי ישראל לפעמים אך דברו קשות ולא קיימו בפועל מה שדברו רעה אבל האומות נגדם דברו קשות ועשו קשות ולרוב הוסיפו על דברי פיהם כפלי כפלים במעשה.

הנאון הזה קיים לדורות נוסח האגרת אשר שלח לשואליו עם התשובות והפסקים. בתשובה אחת אשר כתב לברצלונה נמצא נספחת אליה האגרת שכתב להם. ואלה הם הדברים: עמרם בר ששנא ר"מ דמתא מחסיא לכל רבנן ותלמידיהון ושארי אחינו בית ישראל הדורים במדינת ברצלונה יקרים ונכבדים ואהובים לפנינו, שלומם ירבה לעד ויגדל קבלו שלום ממני וממר צמח דיינא דבבא ומן רשי כלי ומכל החכמים חסומים שהם במקום סנהדרי גדולה ומן בני קיומי שהם במקום סנהדרי קטנה ומשאר החכמים ותנאים ות"ח שבישיבה כלה, שתמיד בשלומכם אנו שיאלים ומבקשים רחמים עליכם שירחם עליכם המקום ברחמי הרבים. השאלות ששאלתם לפנינו צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושבים לפנינו אב"ד ואלופים וחכמים וכל תלמידים, והתבינונו כם ועמדנו על מה שכתוב בהם וכך תראונו מן השמים (תשובות גאונים ד' ליק)

שואל מן הקליר היה רואה שכל יגיעותיו שיען בקביעות ומן הקליר היו בכרי. אמנם כבר סתרו אחרים חשבתיו בענין מקום הקליר וסנו. ואין לנו מה נסב בזה.
(16) רב נטרונאי היה בר רב חילאי נאון בר רב מארי כמו שמפרש באגרת דרש"ג. ותחת לפי חשבונו של רב ש"צ ה"י שבחשש מסומנים מת רב חילאי אביו שנת ד"א תקנ"ו, ורב נטרונאי מת שנת תרכ"ט כפי מה שקבע גרעץ בצדק תרי בין מות האב למות הבן נמשכים ע"פ שנים. ותחת אף אם נניח שהיה רב נטרונאי במות אביו עוד נער קטן חלא עכ"פ היה מופלג בוקנה בכותו.
(17) מ' תשובות ש"צ ח"א ש"א סס"י י"ח עד ס"י כ"ב ומס"י נ"א
שם ש"צ ס"י ד', ש"פ ס"י י"ח. ובח"ד ש"צ ס"י מ' ומ"י ס"ז. ושם ש"ד ס"י נ"ד. ועוד מובאות מסנו כסא תשובות בשערי תשובה ובקובצים אחרים.

(18) זה חסנו לתתיר אבק רבית מפני שהם בדיניהם ג"כ מתירין חדש הוא. ואין אחר מן הפוסקים פניאו. ומת שכתב: ותלמיד חכמים אפילו אבק רבית לא ילוה אותם לנכרי דקאמרינן כספו לא נתן בנשך אפילו רבית גוים ברור הוא שכונתו לא תגמ' דמכות כד'. דדריש לת ח"י. אך דבריו תמומים בעיני דתא לפי תנא דב"ב (פ"א). אמרינן דת"ח אפילו רבית קצוצה מותר דלא גזרו אלא שלא ילמוד ממעשיו ות"ח בלא"ה לא ילמד ממעשיו והיא אסור אפילו אבק רבית לה"ח משום כספו לא נתן בנשך.

(ד"ר ח"ד)

[illegible]

[illegible]

רבים. כמו י"ח שנה היה מוסמך אבל לא בכלל היה ראש ישיבה⁽²⁰⁾. ויהי כאשר הלך לעולמו ויבא תחתיו מר רב נח שון בר מר רב צדוק. זה כעלותו למשרה כבר היה זקן בא בימים כי מוסן מות אביו נמשך זמן מופלג לבחירתו. הגאון הזה ככל קדמוניו שוקט היה על שמריו ובאשרם אחוז רגלו. רוב התשובות הכתובות על שמו בקובץ שערי צדק הן בלשון ארמית ובמליצה קשה וקצרה. אך בקובץ אחד (תשי') גאונים קדמונים) יש מ"ה תשובות ממנו רובן ארוכות בלשון עברית מעורבת פשוטה ומובנת. אבל אין לסמוך על הקובץ הזה ביחסיו כי נמצאו בו קצת תשובות שנתייחסו לו במעות⁽²¹⁾. זה הגאון לא נמנע להורות למעטים לפי שקול דעתו אף אם פשוטו של התלמוד מתנגד לסברתו⁽²²⁾. בין תשובותיו נמצאו גם עניני אגדה דרושים במדת כנגד על דרך בעלי המדרש קדמונים, אך כל מדרשיו הם רק שעשעיים בדברים ואין להם תוך מישכל (שו"ת גאונים קדמונים סי' מ"ו סדר רע"ג ד' ע"ב) ויחסו לו גם ספר בדיני שדמה ושמו ראומה (נדפס בקונסמנטינא שכ"ו) ועוד נתייחס לו ספר בחשבון המולדות והתקופות ונקרא עגול דרב נחשון. ואם כן אמת יבואר לנו מזה כי זה הגאון כבר שם אל לבו לדרוש ולתור בחכמות אחרות מלבד חכמת התורה, ויהי לו בזה יתרון גדול על חכמי דורו כי עד זמנו לא מצאנו אף אחד מן הגאונים אשר נשאו לבו אותו להתעסק בחכמות. ואמנם נגד זה נראה בהשקפה ראשונה כי כמוהו ככל הגאונים קדמוני צר הלב היה באמונתו ודעותיו. הן מעם אחת נשאל מה לעשות לנער אשר מת ביום שני או שלישי או רביעי אחר לידתו מרם נחתם אות ברית קדש בבשרו והשיב בן רגילים וגמרו שיחיו מוחלים אותו על קברו ואין מברכין וקוראים לו שם למען יוכר ויודע לאביו בעת תחית הכהנים (שלמי גבורים מ"ק פ"ג). וכל משכיל חלא יודה כי לא מחכמת יאמר כזאת. ואמנם לא נאשימה על ככה. ונראים הדברים כי לא אמר דעת עצמו אם הודיעם המעם למה המון העם רגילים לנהוג במנהג הזה אבל בלבבו לא חשב כן. ובמקום אחר אמר כן פסורש כשנשאל על זה הענין אמר בפירוש שאין צריכים למולו אלא שחמנהג הוא למול⁽²³⁾. ועל כן אם הניחם על מנהגם הנגבר

(20) באגרת רש"י כתוב ובתורת רש"י י"ח שנים וקמי חזי חות פליג ליה רש"י ואיקרי גאון ונחית מניה ובתר חזי סלך בדפרישנא. ויפת תוכיח נרנץ צד 528 מזה כי אלה י"ח שנה מונים מזה שנפסד. וזאת שער שימי ראשונה י"ב שנה. ולפ"ז מה תרמיא.

(21) שם סי' א' בענין פסולי עדות מחמת קורבא או מחמת עברה, היא בש"ח ח"ה ש"ו סי' כ"ח בשם רב שריא, ועי' לעיל פ"ב הערה 8. שם סי' י"ז כששנו חכמים וכו' נמצא בח"ג סי' ק"ו בשם רב שלמי, ושם היא עיקר ובשלמות וכאן קיצורה וחטרה חשאלת ומיימת עם הראיות. סי' י"ז ובסקקות שקובעין שוקים לפ"ז וגובין סכס, תובאת בח"ג בשלמות על שם רב נטרונאי, וחטום כאן, וכי קאטרונ' ח' בתי ע"ז וכו' אין לו מובן כלל אבל לפ"ס שגרם בח"ג מביאר חיסב, ובח"ל פסקות קצרה עוד יותר ומביאה בשם ר"ז כח"ג. שם סי' מ"ב בע' שבועת על קרקעות בנפח' חזי בח"ג סי' כ"ב בשם רב נטרונאי ומתוכת מכורר שאינה לרב נחשון שכתב שם וכן אמר ארונגו מר רב צדוק ואילו חזי מר נחשון לא חזי אומר בלשון חזק על אביו כ"א יאמר וכן אמר אבא מארי, ולחנם יגר רש"ל פ"ג בסכתבו לחניה ולחנן בדחוקיו.

(22) בש"ח ח"ה ש"ו סי' י"א סתרי לחשיב דיון טומא בשתי עיניו אם הוא חכם וגבון ורבים צריכים לו וזה נגד דעת חנ"ה בנדה ס"ג. בחש"ו נ"ס סי' ג' עד שתחזיר בב"ד וחזר ותניד בלשון אותו משום לא תננה ופדות הראשונה קיימת ומכיוון עליו שחזא פסול לעדות, וכל זה אין לו שורש בנ"י, ואיך יפסל זה לעדות על פי עצמו ועי' בח"ג סי' כ"ס ס"ק ד' בסמ"ע וצ"ע ועי' שם סי' ל"ד, ושם סי' י"ז; מי שכושר בכל ונשבע חסד ואח"כ הורה לו בבקעת ונתחייב שבועת אדרייתא כבר נעשה חשוד ושכנגדו נשבע וגוסל. ח"ך נעשה חשוד על שם עצמו, ועי' במור ח"ג סי' פ"ז שכתב כן בשם תשובת חר"ף ותחת עליו באשן שכתבנו. שם סי' ל"ח ששאלתם במקומנו כשהחזירין עם אבל מברכין על חנוס בא"י מלך דיון חרתיים וכו' ומסיק ברכת זו שאמרום לא שפענו פסול ואין לה זכרון בתלמוד ולא שמענו בב' ישיבות וכו'. אבל באמת זה התנהג שבמקום תרעא הוא ע"ס חנ"ה שחזי מברין את האבל ברחבת ומברכין כסביאר בכתובות (תו) אלא שלא נתנו כן בישיבה כפ"ס תרא"ש בשם רב שלמי.

(23) מדבריו שם בש"ח ח"ה ש"ח סי' ח' משמע שכתבת ביום ח' חייבין למולו ופלא בעיני אם נתנו כן שות דרך קריאת שתקראים היו אומרים שאם מת ביום ח' למולו משום ונחית בריתו בכשרם. ועי' ג"ע ענין מילת פ"ג. וחזקיר שם דברי הגאון בסעם מילת חמת אך לא חזקיר שמו. (דו"ד ח"ד)

חצבער אין זה כי אם מדעתו כי כן גורל רוב המנהיגים מאז שאין המנהיג יכול לרוי, עם החסון שתקף ממנו. וברוב הזמנים נוכל לראות ככה שהמנהיג בעם שדה נעבד הוא לחבלי דורו אתם ילך באונם ולפנימים סופו ברצין, שכל הנוגע במנהגם ובחגגלם כניגע בבה עין. ועל כן מאז גם גאון מבעלי החכמה לא היה לו כח לעמוד נגד שמץ הסבלות בהסון האומה כי מעוות אשר תשלח ממעיה מדור אל דור לא יוכל לתקן במהרה. ומה מאד נאמנו דברי קדמונינו חכמי התלמוד שאמרו: אוי לרבנות שמקברת את בעליה! ותחת אשר אך לעתים רחוקות הדור יסיר אולתו ממנו ויעזוב מנהג ומשפט לא טובים לרגלי השכלה מוריו ומנהיגיו נמצא בכל יום שיחיה המנהיג לפי הדור אשר חי בקרכו. אם רק נביט על קצת שאלות נבערות אשר נשאל זה הגאון כבר נוכל לשפוט על רוח דורו ועל עומק הבערות אשר נטבעו בה⁽²⁴⁾. כאשר בדורו אשר חי בו כדורו ועשי דבריו לחק. כן נתנו כבוד ותהלה לשמו ולזכרו בזמנים הבאים ודבריו נתקבלו בחבה מכל הפוסקים המאוחרים. וכה אמר עליו אחד מן הגאונים מר נחשון גאון תר גבוה ועשו לפי סברתו מעשה תדיר בכל בתי דינים ואין עליו תשובה (נשי"ה גאונים מורת בבית תלמוד שנה ד' סי' מ' צד 29). וכמו כן נראה במקום אחר כמה השתדלו לקיים דבריו אף אם יש לערער עליהם. הנה רב נחשון חדש דין בעניני התפלה אשר לא יתכן לפי שפחיות סוגית הגמרא, והוא שהחלים שאחר ברכת הבורח בעמו ישראל כאחבה, ואוחב עמו ישראל, היחיד עונה אמן לעצמו. וזה נגד התלמוד האומר: העונה אמן אחר ברכתו הרי זה פגועה (ספר האשכול ח"א צד 1). והיה בלי ספק הדבר קשה בעיני ח מי צרפה ובכל זאת לא רחו דבריו מכל וכל אף שסותרים התלמוד וקיימים בתחבולה ותקנו לאמר אל מלך גאמן שראשי תיבותיו אמן מיראת הכבוד לפני מעלת ר"ג ולקיים דבריו. ונראה מה

כמה גדול כבודו בעיני חכמי הדורות הבאים אחריו.

אחרי מלאת לו לרב נחשון שמונה שנים בפקידתו נאסף אל עמו (ד"א תרמ"ט) זקן ושבע ימים וימלוך תחתיו אחיו בן אמו אך לא בן אביו הוא היה מר רב צמח בן רב חיים. מהגאון הזה נשאר לנו מכתב אחר יקר שכתב לקהל קירואן על אודות אלדר הרני⁽²⁵⁾. אחרי שהודיעו לו מעניניו של האיש ההוא שנתארח ביניהם ספרו לו מקצת התורות אשר הביא אתו מן היהודים מעשרת השבטים היושבים מעבר לנהריו כוש ויש להם כל המקרא וגם תלמוד. אבל התלמוד שלהם הוא כלשון הקדש מצוחצח ואינו מוכיר בו שם חכם לא מבעלי משנה ולא מבעלי תלמוד אלא כך אומרים בכל הלכה כך למדנו

(24) גבאי פח שתי דוגמאות שקולות נגד מאה. שפעם אחת נשאל ממי שחית חולה שלשים יום ולא חיה יכול לתפול ממנו חליו אם כשתבירא חייב לחזור ולתפול כל אותו ותפלות שלא התפול בחליו. ע"ה ד"ה. ונשאל עוד: מי שצבער ואינו יכול לחשיל'ג' מעורות כשחוא אוכל סוד' שיה' רכיו' ויש ספק מה חיה גדול בשואלים תאלת חסידותם או מכלותם.

(25) מעניניו של אלדר חניני ע"י קצת הערות בתולדות ר"ג בבח"פ חערת י"א אודות זמנו ובמ"פ ארענא שנת 1846, 1847, ורא' יעללינעק בבית' ח"ב במבואו צד XXVIII, ליקוטי קדמוניות צד ק"ח, גרעץ ח"ה בערך 19 שטוף הספר, ותנן כל מה שכתב גרעץ שר' צו חתשבי לקירואן הוא ר"צ בר חיים כמו שפארש בשלשלת תקבלת ותוכית כן בראיות, וכן מה שהראה כי כל ספורי אלדר בדוים מלב ועשה ותברר על פי מה שטעם מציאות יהודים בעיר ומקורותם ותקפם ומלחמותם ומפצאותם ומעשיותם במדינות רחוקות אחרות חבל לפי דעתו אמת ונכון ואין לנשות כמנו אפילו כמלא נימא, ובלי ספק נעזר גם בהמצאותיו מן האגדות שבמדרשים כאשר חער ר"צ בתשובתו לפי דרכו ואמנתו, אבל מה שחללים גרעץ וגם מינסקר בלי"ג שחיה אלדר קראי לאמיתו בספר לבנו כמני ב' ונ' דברים בתלכותיו חנושים קצת לדעות חקראים לא נודח לו בשום פנים כמו שהראיתי בפנים שרוב תלכותיו חן על דעת התלמוד ומדבר בפי' מחלכת לספס', ומת שכתב מינסקר שחשדו בקראת מפני שלשינוי נוסח ללשון חקראים וגם גרעץ כתב כוח על ראיח וז' אדע לחשיב אבל אין צורך לחשיב עליו, ועי' משי"ב ר"א יעללינעק במקום הנזכר שישנר שאולי נעזרו בחלכות של אלדר לדרות בתן את חקראים, תנא אף שלא מצאתי שחובא בשים מקום מדברי אלדר ראיח נגד חקראים מכל מקום עיקר הדבר ברור שרוב תלכותיו ודבריו מנגדים לדעות חקראים, (ד"ר ח"ד)

[illegible]

(דו"ד ח' ד') חים

מצורתם

מצורתם פרושה על המאמינים לכל דבר. כן יוצא לנו מספוריו ומעניניו אבל זה ברו כי קראי לא היה.

מלבר התשובה הזאת בענינו של אלדד הרני יש עוד מספר גדול תשובות הכתובות על שם רב צמח אך בקצתן אין לברר אם זה מרב צמח הזה כי מלבר היה עוד רב צמח אחר בן פלטי נאון בפומבדיהא והתשובות כתובות על שם רב צמח סתם ולא נרשם שם אביו ולא שם המקום אשר היה יושב בו. אכן בכל זאת נמצא במקצתן רושמים או רמזים אשר על פיהם יש להחליט בדרך השערה כי הן מרב צמח הזה⁽²⁹⁾. ואמנם הלשון והסגנון והרוח אשר בכל אלה התשובות אשר נחם לו מעדיב כי בן יצאו ממופס אחד והן מעשי ידי אחד להתפאר. הלשון קל ונוח להבין והסגנון הוא הגיוני, ודומה בשתי הנקודות האלה למליצת השיבתו שכתב על אודת אלדד הרני. הוא משתמש בלשונות ודבורים אשר אינם רגילים בתשובות גאונים שקדמיהו. כמו הדבורים: כלל זה אמרו חכמים (ש"צ חר ש"א סי' יד). וראיה לדבר, מכאן אנו למדין (ח"ג סי' נ"ח וסי' ק"ב) כך אמרו חכמים, מפני מה אמרו חכמים, מכאן לסדרנו שם סי' ק"א, ק"ב, ק"ח, ק"כ, קכ"ט, קל). אף שדרכו להודיע לשיאל מנהג שתי הישיבות בעבור זה לא חדל לדבר בחכמה בדבר ולהביא תעצומותיו על המנהג מן הגמרא או מן הסברה (שם סי' ק"ט, קכ"ה, קכ"ו, קל, קל"א) בפסקיו נוהג לפעמים להביא ראיות מדרבי גאונים שקדמיהו (ש"צ שם ח"ג סי' קכ"ה). כגאונים אחרים כן גם הוא לא אהב את הלכות קטועות והזהיר את השואלים מלסמוך עליהם. שכן כתב פעם אחת לשואליו: ואל תסעו באותן הלכות קטועות שאם כתוב בהן כך שלא תכלה הוא וטעות הוא ושם הסופר טעה ולא ר"ח (נ"ג סי' קכ"ח). חסיד גדול היה רב צמח והפליג בחסידותו יתר על מרת התלמוד. ומצאנו ממנו תשובה אחת שנשאל אם מותר להתענות בראש השנה ובשבת שבין ר"ה ויו"ט (שם בח"ג סי' קכ"ט) והוא השיב והורה שמלבר שהוא מותר גם חובה הוא. ואמר: טובא מותר להתענות בהן ולומר בהן תחנונים, אם יכולים כל ישראל לעשות כן יעשו וחייבין לעשות כך. והנה אף כי סמך דבריו על ראיות מן התלמוד אשר מהן הוכיח שצריכים ישראל לבקש רחמים ולהרבות תחנונים בעשרת הימים אשר בין כסה לעשר שאפשר שירחמו מן השמים ויתקדע גור דין של פל אחד ואחר לחיים (שם) הלא לענין התענית אין לו ראיה כלל, ולפי פשט הדברים יש ראיה על ההפך מן הכתוב האמור בעזרא: ועתה לכו אכלו מעדנים ושתו ממתיקים... כי חרות ה' מעוכם. ובכמה מקומות הזהירו חכמים על התענית בשבת וביום מועד ובראשי חודשים (עי' ש"ת סי' ס"ד). וכבר הראה רב נחשון בראיות מן התורה ומן הקבלה ומן הבריות וכן התלמוד שאסור להתענות ב"ה (מרדכי ר"ה פ"א סי' חש"ח). ומכלי שום לב לכל זה גור רב צמח שיש להתענות ב"ה ואין זאת כי

אם

(29) אלה מן-תשובות שאני משער שהן מר"צ בר חיים. בש"צ חר ש"א סי' י"ד בענין גבית קנס כבכל כתב שאין מביין מ"ם מדין אותו עד שפייס את הניזק ומביא מעשה דרב דרזק שפסן בן סמית: ומנהג שהנחיל אדוננו מר רב דרזק נאון ז"ל כך אנו נוהגין ומזה נשני שוודיעם מנהג ר"צ במורא שאותו נוהגים גם בוסנו במורא וא"כ רב צמח זה חשבי היה כמורא וע"כ הוא בר חיים. ובח"ג סי' נ"ח—ס"א כלל מיוחסת לר"צ ובתוכן גם אחת שחוכרנו לענין קנס ככתבת וכלשונות ונוכל לשער שכולן לר"צ ב"ה כמו זאת האחת (סי' ס') בפרס שכולן דומות בלשון וסגנון ומליצת. עוד יש שם בח"ג חבל תשובות (סי' ק"א—קל"א) לרב צמח. ואחת מהן (סי' קכ"ח) שנשאל בברכת ק"ש אם לומר אהבה רבה או אהבת עולם וחשיב ששאל כן רב יעקב את רב תנינאי ואמר לו שביטחי יש לומר א"ר ובערב א"ע כדי לצאת ידי כל חרדות ומסיים ונהגנו מכאן ואילך בישיבה ובבית רבנו לומר כך. וקרוב הדבר מאד כי מה שאמר, בישיבה"ט מנוח על ישיבת מורא ששם היה רב תנינאי ורב יעקב גאונים וע"כ גם ר"צ זה חשבי הוא ר"צ שחית ר"י במורא והוא בר חיים ויש לשער כי גם התשובות האחרות הן ממנו. אבל נוציא מן הכלל התשובות בענין יין נסך סי' ק"ט—ק"י שכתב שערנו למעלה בתחלת הפרק שאלת התשובות הן מרב שר שלום.

אם שחמירותו המופרזה גברה על חכמתו ועברה הגבול אשר גבלו הראשונים וצוה לעשות אשר לפי התלמוד מצוה שלא לעשותו.

כל ימי שבתו במקדשו היו שבע שנים. מן העת ההיא ירדה ישיבת מורא מטה מטה. הנאון הבא אחריו היה מר רב מלכא ולא נמשכו ימיו בשדרותיו רק חרש ימים ונפטר לעולמו. אז היתה יר' ה' הויה בישיבה וכמשך זמן קצר רוב חכמיה נאספו אל עמם. ואף כי לא פסקה כלה כי עוד נממכו חמשה גאונים אשר זה אחר זה היו ראשי ישיבה⁽⁸⁰⁾ ככל זאת מעלת הישיבה אשר היתה לה מימי קדם עברה וחלפה לה ובאו ימים אשר חשבה להכחד מן הארץ. אך דוד הנשיא בעת ההיא הבין כי הממשלה קרובה לבא ובעצתו עבב את הרעה בהליכתה, ויגזור אמר ויקם להפך את החק אשר היה מימים ימימה לבלתי שים לראש כי אם אחד מחכמי הישיבה או קרא מארץ מרחק חכם גדול אשר היה שמו הולך בכל המדינות מפני תורתו וחכמתו ויתנחו לראש בישיבת מורא, והחכם הזה היה מר רב סעדיה בן יוסף ממצרים.

פרק שלשה עשר

גאונים פומבדיתא ברוב המאה השביעית.

המדינות והמחלקות אשר היו פעם אחר פעם בפומבדיתא בין הנאון וראש הגולה או גם בין גאון לגאון לא היו נאותים להגדיל תורה ולהאדירה. ואיך תוציא צמחה ותרכה דעת תורה בארץ אם נושאים ימכסכו איש באחיו, ונרנן מספיר אלוף, אם איבה וקנאה מושלות ואין שלום במגורם? התורה אשר דרכה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום איך תנוב ותהי פורחת אם סבו את דרכה בסירים ובין מחלקות נתיבותיה? ובכל זאת נראה כי מתחלת המאה השביעית החלה הישיבה בפומבדיתא להתעלה על רעותה שבמורא. ותחת אשר זאת האחיזה מעט מעט ירדה מטה עד כי מסכות פלימיות פסקה. ישיבת פומבדיתא גדלה והצליחה עד כי גדלה מאד בימי רב שרירא ורב האי בנו, ולולא סבית חוציות פעלו עליה להרע כי אז היתה יכולה למשוך ימיה עוד כמה דורות. אמנם סבת הדבר היתה זאת כי היתה חנוגה מן המקרה, לחיות לה ראשים באלה הדורות אשר ידם היתה אמונה מאד בהנהגת פקודתם, ועל כן בעצמת השתדלותם ובתקף מעשיהם החזיקו במעלתה. בתחלת המאה השביעית הוקם על מר רב פלמוי בר רב אבוי, וישב על כסאו שש עשרה שנה (תר"ב-תר"ח). מתולדותיו וקורות חייו לא נודע לנו מאומה אבל זאת כדור כי בעת בחירתו היה מן הנבדלים והידועים בחכמה ומופת היה לדורו. נראותנו כי בחרתו אף כי לא היה בן ראש ישיבה, נגד המנהג בבחירת ראשי הישיבות, אין זאת כי אם שזכות חכמתו לא זכות אבותיו מסייעתו כי נשאוהו לגדולה. רב פלמוי היה איש עז רוח בתכונתו ומדבר קשות נגד כל אשר לא יחשב כסוהו. רוב הגאונים לא היה משפחם כן, וס' דנו את השונה במדע לכף זכות והרצו דבריו או תלו השגיון במעות מי ששמע מסגנו הדבר ואמרו בשמו אבל לא התרגנו להוציא עליו דברי תרפה. אבל ר"ם היה קשרן ולא

(80) אחרי מות רב מלכא נמשך רב האי כד רב נחשון, ואחריו היה מר רב חילאי בר רב נפרונאי, ואחריו מר רב שלום בר רב מישאל, וכבר אז לא נשתירו חכמים במורא ראויים למשיכה. ומנו את מר רב יעקב בר רב נפרונאי. ואחריו לא היה אף אחד ראוי למשיכה וחזרה ר"ג למנות איש אשר אין תורתו אומנתו את מר רב יום טוב כהנא בר רב יעקב, ותוא היה ארנן, וכראותם כן חשבו לבטל ישיבת מירא ואע"פ כן לא במלות וחכמים למסוך את רב נתן איוף, דודו של רב שרירא נאון אך לא זכה לעלות לגדולה כי סת מקדם אך מכל אלה תגאונים לא נודע דבר סיודד המעיד על גדולת תורתם ודרי ראוי שגם בחירתם היתה על צד תועלת.

[illegible][illegible]

[illegible]

שניהם הוא פירוש הגמרא על סדר אלפ"א ביתא, ורב נתן רק הוסיף פירושים גם על דיבורים בירושלמי ובמדרשים.

אחרי הודענו כי רב צמח אהב לעסוק בביאורי מלות ודבורים ועשה ספר מענין זה, ההשערה קרובה כי כל התשובות הכתובות על רב צמח סתם, ויש בתוכן באורים כאלה על הדרך אשר הוא הולך בספרו הערוך, וכן כל התשובות הכתובות עמהן בחוברת אחת על שמו, יש ליחסן לרב צמח הזה⁽⁶⁾. חיץ מאלה יש ממנו תשובות אשר נכתבות על שם רב צמח אבל מתוכן עניינתן מביאר ברור כי הן מעשי ידי ר"צ בר פלמי ונראים הדברים כי גם האחרות אשר עמן בחוברת גם כן שלו הן ואב אחד לכלן⁽⁷⁾. ואמת אם נעמיק בהן נראה כי גם רוח אחד להן. בכלן מושל סדר נאה ודרכו דרך ישרה, דורש ומבקש לבאר המקור אשר עליו חמך יסודות ראיתיו. ובבחינה הזאת נראה כי גם הגאון הזה פלס לו מסלה חדשה בתשובותיו בהבאת הראיות. תחת אשר רוב הגאונים ביסרם פסקיהם והוראותיהם על ראיות מן התלמוד אינם מעתיקים הדברים כי אם ככתבם ובלשונם בהמקור אשר ממנו לקחו ולא יוסיפו עליהם מאומה לתכלית הבאור, הנה הגאון רב צמח לא כן עשה: כי אם דרכו לשנות לשון הגמרא אשר ממנה יביא ראיותיו ומחזיר דבריה במליצה יפה ובלשון קלה ומיבנת ובתוך סגנון לשון עיר יוסיף דברים לתכלית הבאור עד שפרשו באר היטב⁽⁸⁾. כאשר תשובותיו יפרשו אור על משפמו ומעשיו על דרך למדור ותכונת תלמודו, אף כן תהיינה לעדה על השכלתו וטור מחשבותיו. כמה מדות מוסריות אשר הן תפארת לבעליהן ותפארת להם מן האדם מאירות נגדנו מתוך קצת תשובותיו. מתן נראה כי היה אותה צדק ורורף צדק, בין נגד בן ברית ובין נגד אינו בן ברית. פעם אחת פסק להלכה ולמעשה בענין ישראל שגול מגוי וישראל אחר יודע בדבר שיש רשות ומצוה להעיד על הישראל הגול לגיים אצל השופט שאינו חומס (ש"צ ח"ה ש"ז)

נכנס. ובחכמת עינו הוסיף כמה ערכים ע"פ חסובא ביוחסין בלי תורת שמו. ותוכית שם בדרך השערה שר"צ בהג' חשתמש בו, ואף שלא הביא ראיה ברורה מ"ס קרוב דהבר מאד.

(6) בתולדות ר"צ הגדה הגדול העיר ע"ז ורסו על השו"ב בש"צ ח"ה ש"ז ס' ד' שמי' דבור ב"ד המניסותא. יש ח"ד ש"ב ס' כ"ז ס' ה' תוך עיר ששטח תוך. שם ס' כ"ה ס' ה' מלת פירש ואם ח"ד ש"ד ס' ב' ס' ה' מלת בקרא. וכן מצאתי בח"ג ס' כ"ז שמי' מלת צררי. ולפי' שצרת שכל איתן התשובות אשר הן עם אלה בחוברת אחת בקובץ ש"צ ובח"ה הן של ר"צ הזה.

(7) בח"ג כס"י כ"ה ע"ז ס' ל"ז. נאסרו בשם ר"צ ושערנו שחן לר"צ בר פלמי ספני שבס' ו' ס' מלת צררי והוא דרכו של הגאון הזה. ויש על זה ראיה ברורה ס"י ל"ז שכתב הגאון שאלת זו כבר שאלתם ביסוי גאון אבא מארי ז"ל וכך צות וכתב לכם, ומעתיק תשובת הגאון אביו והיא באמת מרב פלמי כמו שמוכח מלת במלת על שמו בח"ג ס' ק"ז. וכיוצא בזה גם ח"ד תשובות בש"צ ח"ד ש"ד סס"י א' ע"ד ד' נראה שחן מר"צ ב"ב שבס"י ג' סביא מנתח חשיבת של מחזיק שמוגבן כתיבת מסמלפלין וכתב על זה, אבל במתיבתא דיוניא⁽⁹⁾ (כל' פוסבדיא) לא סגבי כתובת לנרושת אלא מסקרקעי ש"ס שהגאון ר"צ זה כתובת חית ראש ישיבת בפוסבדיא והוא בר פלמי.

(8) בח"ג ס' כ"ה ס' ה' הא דאסומר איש ואשת שסכרו בנכסי מלוג לא נישו ולא כלום. כבר ס' רבותאי מעבא דשבעתא שאם סכר האישי נכסי מלוג לבדו ומת (כיון דהנך נכסי מלוג נכסי אשת הן ונכנסין ונאין עמה אחיא אשה חמנפא לתין מן לקחות. ואם סברת אשה לבדה נסתת (בתי) בעלת כיון שחן שמועבדין לבעל לאכול פירותיהם וכשי' שבתת אשתו קנא נמי נופח של קרקע) חבבל מצויה מיד חלקותה אבל אם סברת לבעלה א"ל שניהם יחד חית וביניהם וביני. והנה מש"כ כבר ס' רבותאי כוננו על בעל הגס' ובאמת הכל הדין סתם שחמנתי הם דברי הגס' מס' והוא העתיקם ללשון מוגנת יותר. ומסת' שחמנתי הוא הוספת פירוש לדברי הגס'. ואעיר עוד על ס' ל"ז שם שפירש דברי בח"ג וז"ל מעוברת שאינה יכולת לחלך בידוע שחזיצא מעובר ראשו חוץ לפרוודור מע"ש משנתת חזבר אין פגא לחלך ואע"פ שלא גולד עד לסחר אין מחללין עליו את חשבת אלא ג"ן אותו ע"ש. באיזה צד פירושו כך הלכה וכך אמרו חכמים מעוברת שאינה יכולת לחלך בידוע שחזיצא מעובר את ראשו חוץ לפרוודור וכל בידוע הזקת היא וכו' ע"ש וז"ל דחק אמרו חכמים אינו סכוון על דבר תנאמר ב"א אלא על בח"ג ש"כ הוא שם בח' שבת פריא דמילת ועיקר מה שמי' הוא כל בידוע חזקת היא ותמנית שם כתב נראה שהיא תיספא וחסרה מן המפרשים שבידינו וזה פסוק אלא חזיקר כמו שפרשנו.

(ד"ד ח"ד)

ש"ז סי' ד'). וכן היה משפטו קשה על הנוכלים המערימים על שורת הצדק וקנסם בקנסות שלא תועיל להם תרמיתם (שם ח"ר ש"ר סי' ג').

אמנם מכל פעולותיו אשר פעל הגאון הזה היותר נכבדה היא הערכתו את ספר הערוך. בו יראה לעינינו לאיש חוקר ישר בחכמת הלשון, אשר לו גם ידיעה בלשון פרסים ומפרש כמה דיבורים בתלמוד בעזרתה. וכמו כן היתה לו ידיעה בתכונת הארץ ומקומותיה ובקדמוניות לפי מצב המדע בזמנו ובארצו. ואמת כי זה הענין מצד עצמו כי נשאו לבו אותו לעשות ערך מלים ובצע מעשהו בחכמה, דבר אשר לפניו אף אחד מן הגאונים לא שם אליו לב, גם הוא יעיד כי היה איש אשר דרך המדע דרכו בדרישת חכמת התורה, ואשר הבין משאלות זמנו וחפציה. ובלי ספק הבין בלבבו כי המצבים ההויים צריכים להשתנות, שאם המנהג הראשון יתמיד שעל כל דבר גדול וקטן יהיו צריכים לשאול בשיבות הלא מדרש התלמוד ועמו הדת יסכנו בו. כי רב העמל והיגיעה לבא עד תכונתו יסירו לב רבים מאחריהם ויתמעמו הדורשים ותשכח תורה מישראל. והלא כבר בימי אביו רב פלמוי התאוננו על זה כי רוב העם אמרו מה לנו לקישיות התלמוד ולפלפולו והיו סמים אחרי הלכות קמיעות. ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם? בלי ספק אך זאת יען כי קשה עליהם הדבר להוציא הדין מתוך התלמוד אשר מחסרון הבנתם אותו היה להם כספר התתום, ועל כן בצדק נאמר כי דבר גדול עשה זה הגאון לחועלת זמנו. ואמנם מעשהו הזה פעל גם תעצומה על חכמים אחרים בזמנו. חכם אחד, אשר לא נודע לנו בשמו, בדור הזה גם הוא פקח את עיניו וירא כי נדרש מאד לתור הדרך המוביל את הדורשים להבנת התלמוד ולתת בידם המדה להוציא מסמו ההלכה על נקלה, ונתן אל לבו לחבר סדר תנאים ואמוראים ולבאר הכנזיים העומדים והרגילים בתלמוד ולהעמיד כללים להכריע ההלכה. והנה לא נוכל לאמר כי רב צמח עצמו היה מחברו, כי אלו כן מה ראה על ככה שלא להזכיר שמו על ספרו כאשר הזכירו על תבירו הערוך, אבל זאת נוכל להחליט בצדק כי מעשה רב צמח היה המעורר למעשהו של המחבר סדר תנאים, והסבה אשר הניעה את רב צמח לחבר את הערוך אף היא הניעה את המחבר הזה יהיה מי שיהיה לעשות סדרו כי זה היה דרושים לחפצי זמנם. ממשפטו לעצת הקראים לא ידענו דבר. רק בפירוש אחד הנמצא בספרו הערוך נראה אותה מסותרת המכוונת נגדם. את מאמרו של רבי אליעזר בן הורקנוס (ברכות כח:), "מנעו את בניכם מן ההגיון" הואיל הגאון לבאר שהוא מזהיר מלהגות במקראות שהן נוטין למינות ולא יעלה על הלב שכונת דבריו להרחיק ממקראות אשר ענינם יביא לירי מינות, כי מי יחשוב כי יש מקראות כאלה אבל כונתו מבוארת שמהדיר את האבות שלא ייתור את בניהם להגות במקראות כפשוטם ובדרך הקראים, שהן, כלומר שעל ידי כן הבנים נוטים למינות⁽⁸⁾.

ימי שבתו על כסא הראשות בפומבדיתא נמשכו תשע עשרה שנה (תרל"ב-תר"ג) ואחריו מלך מר רב האי בר רב דוד שבע שנים, ואחריו מר רב קמיו בר רב אחאי כמו תשע שנים. ואחריו מר רב יהודה בר רב שמואל - וקנו של רב שרירא גאון עשר שנה ובו נשלם הרביעית השלישית של הסאה השביעית (תרע"ו). גם מאלה נעדרה לנו כל ידיעה מחכמתם ומתקפם וגדולתם בתורה.

(8) עיי' ברכות (כה:) פי' רש"י מן ההגיון לא תרגילום במקרא יותר מדי משום דשכח. וז"ל שכח הסרה מלה למינות, אשר השמיטות האחרונים מפני שהיו רע בעיניהם לומר דהרגילות במקרא משכה למינות. ולפי מה שפרשתי בפנים דמינות רכאן חיינו מינות דצדוקים או דקראים אתי שפיר. ובפי' רש"י שכעין יסבב חני' דשכח אחריהם, וז"ל וז"ל אין לה מוכן כל עיקר ולא ידענו אחרי מה או מי נוראת בעיני כי מלה אחרתם יש להפריד לשתי מלות על דרך זה, אחרי חס" כלומר אחרי תמינות (ד"ד ח"ד).

[illegible]

[illegible]

טובת הישיבה ולהלחם מלחמתה עם כל הנוגע בה לרעה התגבר כארי ממלט גורותיו, והתנשא בכל עז מבלי שאת פני איש ולהעביר הרעה אשר חשב ראש הגולה לעזת לישיבה. בכל תקף נלחם עמו מבלי הת ממוקשיו. יוסף בן פנחס וחתנו נמירא עמדו לימינו בריבו, בהכירם כי הצדק לצלעו נח הפעם לא יבקש לעזת אדם בריבו כי אם לעמוד על נפשו ונפש הישיבה להצילה מיד נוגשה ועושקה כח, אשר זה גם בקשתם. אמנם הפעם לא הצליח לבעלי בריתו לעשות משרה בין המריבים, כי איש קשה היה עוקבא ולא רצה לבטל דעתו מפני דעת הנאון ותהי מרה באחרונה כי עשקו אשר חשב עוקבא לעשות היה בעוכריו. בראשונה הציע ראש הגולה משפטו לפני הכלף יירסה בלבבו כי צמרתו הרמה תמה אליו חן המושל ויצא צדיק ברינו אבל שכח כי לפני מושל ארצות חקם הכסף יענה את הכל ואשר יבוא בידים מלאות הוא הצדיק הראשון בריבו והוא התקיף. והנה יוסף בן פנחס וחתנו נמירא היו הראשונים בין עשירי בבל, ולא חסו על כסף, ועל כן הם היו התקיפים בכל דבר, ולב המלך ושריו כפלני מים היה בידם להטותו לכל אשר יחפצו, ולא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות, ואף עצמת תקפם הזאת קנתה להם און שומעת לפני הממשלה ופעלה כי העבר עוקבא מנשיאותו והגלה מבבל למקום קרמסין במזרח הארץ דרך חמשה ימים מן המקום אשר היה שם בראשונה. ולא ארכו הימים לשבת עוקבא בקרמסין ויקר מקרהו כי גם הכלף בא לקרמסין, וישב שם ימים רבים בארמונו אשר היה סמוך לעיר הזאת ובכל יום ויום הלך לשוח בגנות ופרדסים אשר סביב לארמונו. ויהי כשמוע עוקבא בן חשב בלבו להתרשם פה לפני אדוניו אולי יש תקוה לאחריתו. ויהי מכון השעה אשר המלך בא לגנו ויעמוד לפניו ויברכהו בשרים נאים. וכן היה משפטו בכל יום ויום עד מלאת שנה תמימה. ויבוקש הדבר וימצא כי בכל יום שר שר חרש ויתמלא המלך על הכמתו וימציאיהו את חנו עד שאם לו שאל מה אתן לך? וישאל ממנו כי וישיבוהו על כנו בכתחלה. וירצה לו המלך ויתן את שאלתו. אך לא ארכו הימים, והגלה שנית מבבל ומכל מדינותיה כי החן והחסד אשר נשא מלפני המלך נכבשו מלפני תקף גדולי היהודים אשר נתנו את עוקבא לאיש חרם.

אמנם זה חלק פומבדיתא וגורל ישיבתה כי לא תבא אל המנוחה כאשר ראינו, גם הפעם אחרי אשר נדחה עוקבא לבלי תקומה לא באה אליה, וגדלו ורבו הסכסוכים עד לגעל נפש. אחרי אשר העבר עוקבא מנשיאותו היתה משרת הראש גולה פנויה כמו חמש שנים. לרב כהן צדק היה זה לרצון כי כטחזנו בפקודה הזאת נמוס מן הקדוה אשר קדו עד כה ולענינו אך לא כן דעת העם כי רע אליהם הדבר להפסיק משרה אשר היתה הפארתם מאז ואשר בצלה היו בגוים. ויתיעצו על הדבר וגמרו לבחור את דוד בן זכאי לנשיא. אבל בהיות דוד בן זכאי הזה בן דודו של עוקבא לא חפץ רב כהן צדק גם בו. ולסבה הזאת נוספה על המחלוקת אשר בין כהן צדק וראש הגולה החדש עוד אחרת בין שתי הישיבות. כי בישיבת סורא נמנו וגמרו להכיריהו אל משרת הנשיאות, אך רב כהן צדק עוד עמד במאוננו ובמחלוקת שלש שנים מבלי יצות לקבל עליו את ראש הגולה. ויהיו גם בין בני הישיבה אנשים כמתאננים רע

ב אנוני

בית הנשיאות. ובעבור זה כתב כי אין להכריע אם לפנים היה כרסאן תחת פקודת פומבדיתא או לא אבל זה ויחם כי על כל המאורעות חאלה אין לנו מקור אחר וזלה מאמרו של רב נתן תבבלי שביחסי, ורש חלא כתוב פסורש שבראשונה היו נוטלין רשות כרסאן פומבדיתא וכל הנאח שחבא סמנה לפומבדיתא תנינ ואחרי דברים ברורים כאלה מה יש כאן להכריע?

(2) לדעת רש"י היה מחלוקת בין הישיבה והנשיא והישיבה בחרה את רב כהן צדק והנשיא את כ"צ לגאון והיתה הישיבה חלוקת לשתיים ואח"כ נתמשר רב כהן צדק עם הנשיא וקיים את ד"ס לגאון ואע"פ תחלוקת התמידה עד מות ר"ס ואז היתה כל הישיבה עם רב"צ ואני תאחרי בפנים לוי המסור ר"ס חבבלי שקדם לרש"י איך שיהיה סבורא שהמחלוקת פרצו סוד בישיבה, ועי' גרען בבערת 12 בסוף ספרו ח"ח, (ד"ר ח"ד)

באזני הנאין. או אחד מראשי כלה איש עור וחסיד מופלא ברוח עצה ודעת הכנים עצמו ברבר, והתאמן לפשר המדינה וחפצו בידו יצלה, רב כהן צדק נעתר לבקשתו והשלים עם דוד בן זכאי ויכיר את משרתו גם על ישיבת פומבדיתא. בן היה מצב הדברים כל ימי רב כהן צדק בפומבדיתא, ורוב הימים כמשך גאונות עברו וחלפו בסכסוכים ובמחלוקות, וזוה נראה כי הגאון שם עינו ולבו יותר על הענינים החומריים של הישיבה מעל עניניה התוריים והמדעיים, וכי גדול יתרונו בחזקת ירו לתנן בעד זכויות הישיבה החיצוניות מיתרונו ובהכשיר חכמה ודעת. ובצדק נשמוט כי אלה המעמידים לא היו נאותים להגדיל תורה ולהאדירה.

אסנבינה בכל אלה נוכל לחשוב כי כאשר בסורא הלכה הישיבה אחורנית יום יום ותקוה מפח נפש אף בן יקרה לפומבדיתא כי המעמידים הרעים יאבדו טובה ומעלתה. אמנם לזה האיש אשר מאס בו רב כהן צדק - דוד בן זכאי - לו הצדקה לתחזיק הישיבה בתקף וימיה ימשכו ביתרון חכמה כאשר לא היה באחד מן הומנים מיום חיסיה. דוד בן זכאי בעיניו ראה ובלבו הבין כי קריבה הסכנה לבא בעקבי השערוריה המתרגשת בישיבות, הבין עוצם ירידתה בסורא ולא יחסר רק מעט ותבטל כלה, הבין כי גם פומבדיתא אך לערך סורא עוד יש לה מעלה מעט אבל גם היא הלכה לאחור ולא לפניו ואולי אף על זה פקח עיניו, כי הקראים שונאי נפש הרבנים ראו המעמידים האלה שמחים וטובי לב, ומי יודע כמה מעם הארץ פנו ערף אל הרבנים ותהי ידם עם הקראים. מן הבחינות האלה מלא לבו וחשב מחשבות להשכיל ולהטיב לתת חליפות וצבא להמצב הרע. והי ראשית בקשתו לחקים ישיבת סורא הנופלת ולחדש ימיה בקדם כימי נעוריה אבל לא לפי מרחת בקדם כי אם לפי תרוח המושלה בעולם, ועל כן בקש לו איש לראש ישיבה אשר לא לבד בגדולתו בתורה יהיה עליון על כל חכמי הישיבה כי אם גם יגדל מאד בחכמות אחרות ותהיינה ידיו רב לו במקרא ובחכמת הלשון ובמחקרי הדת היהודית למען ישכיל לעמוד נגד הקראים אשר בימים ההם היוו ראש יגע ומצא איש כזה ולפי אשר נראה זה האיש פעל לטובה על רוח הגאונים. ובצדק נאמר כי לרוד בן זכאי הצדקן כי על ידי שהחיה ישיבת סורא ברוח חדשה פעל גם לתחזיק ישיבת פומבדיתא. בתקף וביתרון חכמה. איש בחירו אשר רצתה נפשו בו ודגלו מכל חכמי ארצו, היה חכם מארץ אחרת והוא היה מור רב סעדיה בן יוסף (נולד תרנ"ב, מת תש"ב) המכניה הפיתומי, על שם עיר מולדתו במצרים, כי שמע רב סעדיה היה חולך בכל הארץ לתהלה עד למרחוק. ובלי ספק ידעו מעלת חכמתו בבבל על פי כתביו אשר כתב ותוציא לאור בעורו יושב במצרים. כי רק אם הדבר כן נבין למה ראש הנולה נשא אליו עיניו לקרותו מארץ מרחק, למרות פני המנהג הישן למנות לראש רק אחד מבני הישיבה. כאשר נמר הנשיא בלבו לקרוא את רב סעדיה על כסא ראש הישיבה, נועץ עם אחד מחכמי הישיבה שבפומבדיתא, הוא גסי נהורנאי, באמרו אליו כי נפלה עצתו על אחד משני חכמים שברור ההוא, צמח בר שחין או סעדיה הפיתומי. נסי הוה יעצו להעמיד את צמח בר שחין. ולא נפליא על עצתו, כי נסי הוה, לפי המסופר מסנו, היה חסיד ומהלל בקבלה מעשית (ר' נתן הכהני ביוחסין) ואין נקוה כי איש כזה יתן יתרון לרב סעדיה החכם בחכמות החיצוניות שינא הקבלה? הן אמנם כי לא מצאנו לרס"ג שנלה דעתו בפירוש אורת הקבלה והפסד פעולתה על אמתיות דת היהדות. ומה שנלחם נגד דעת המאמינים בנלגול הנשמות (אמונות ודעות ש"א) אין עוד ראיה מכוררת על הרחקתו מן הקבלה בכלל, אמנם הענין כי בכל עיוניו ומחקריו אך דרך המושכלות רכנו, ובהשתדלותו לבאר את ספר יצירה בדרך תחקירה ותחכמה הלא

הנחיה זו היא חלק מההחלטות שהתקבלו במועצה הלאומית, והיא נועדה להגדיר את המעמדה של חוקרי המדע, ואת תפקידם במערכת החינוך. החלטות אלו הן חלק מההחלטות שהתקבלו במועצה הלאומית, והן נועדו להגדיר את המעמדה של חוקרי המדע, ואת תפקידם במערכת החינוך.

הגיעו אלינו דברים אחרים ממנו אשר העתיקום אחרים בשמו. ואמנם כל ימי חייו לא פסק להלחם עמם לכסל דעותיהם ולהשיב תשובות עליהם, ולא עליהם בלבד כי אם על כל המכחישים בתורה. אכן מאד יש להתאונן בי אלה ואלה אברו, כי האכידום הקראים אשר הספרים נפלו בידם (ל"ק ק"ב). ואמת כי התשובות אשר השיב ר"ם נאון על חלומותיהם ועל דבריהם עשו רושם, ובצדק שבחורו על הטובות אשר עשה לישראל, ונצח את הקראים ואת כל הכופרים בתורה בוטנו (ראב"ד בספר הקבלה). החרדה אשר חדרו על תשובותיו, ותרעש אשר תרעישו החרפות אשר חרפותו בחייו ואחרי מותו מעידים כי לא יכלו לו בדרך המענה והמופת, ולקחו מנינם אל ריבוי דברים וגדופים ולהלשנה, והנהיגו מנהג הבערים בעם בריכם. אבל לא נוכל להכחיש כי גם ר"ם שנה בדבר אחד, והוא: אשר הניח אותם בסכלותם בבחינת כח התלמוד וספרי המדרשים אשר נתסדו עד הזמן ההוא, הלא הם יצאו מן ההנחה, כי תורת הרבנים מבקשת מכל אדם ישראל להאמין כי כל דבור ודבור שבתלמוד ובמדרשים הוא הלכה ויש לו כח המאסר, כאילו נמסר הכל למשה מסיני, ובעבור זה צרחו מר ורצו וניתנה להם יד חפזית לריב ולהלשין. ותחת אשר היה לו להעיר בצדק כי לא כן הוא, היה משתדל לעשות סגוריא אשר סוף סוף לא שככה המענה ע"י הצלתו והצדקתו, והזיק לדבר יותר מאשר הועיל לו. "הנה לא שמענו שאחד מן הגאונים השתדל להורותם כי לא ידעו דרך התלמוד ובשפת תורתו, לא שמענו כי הורום כי לא כל הכתוב בתלמוד הוא ענין תורת הקבלה ולא כל הכתוב בו הוא מוסכם לכל ומשעבד כל ישראל להאמינו, ולא שמענו כי הורום כי לא כל הנמצא בכתוב בספרי המדרשים, וביחוד בספרים המדברים במה שלמעלה ומה שלמטה, ברוים ובסתרים, היא תורה מחייבת להאמין; ותחת זה השתדלו תמיד לעשות סגוריא לכל דבר מדברי קדמיניהם אף אם בלחץ וברוחק, ובוהו אך חזק מענותיהם ולדבר "אשר רצו להצדיקו היעיל לא הועילו, לא נתמה על הגאונים הראשונים אשר מצב השכלתם לא נבה מאד, והיתה אמונתם באמת כמו שהבינו הקראים ומענו עליהם, "אבל נתמה על רב סעדיה אשר היה חכם בכל מיני החכמות ורבה השכלתו ולא שת לבו לדבר זה, והיה גם הוא מבעלי סגוריא המצדיקים הכל". מה נאמר ומה נדבר להכרעתו בענין יום טוב שני של גלויות, שאמר בפירושו כי אין ספק מעיקרא אלא הקב"ה צוה את משה עבדו והוא אמר לישראל כי בארץ יהיה להם יום אחד ובחוצה לארץ שני ימים, וכן היה מעולם כל ישראל עושין בלא ספק על העבור ועל החשבון, עד שיצאו המינים ובקשו חכמים להראות כי ראיית הירח והחשבון אחד הם... ואחר כך חזרו לעמוד על עקרם, כמו שאמר הקב"ה למשה שיהיו עושים בארץ יום אחד ובחוצה לארץ שני ימים). ולכל זה הלא אין שרש לא במשנה ולא בתלמוד לא בחכמה ולא באמונה, ואין זה כי אם סברא אשר הוציא מלבו, אשר גם הרבנים לא שערוה מעולם, ואיך ישתק בה מנגדיו? והלא כאשר נאמרו הדברים לפני רב האי גאון אמר: זה שאמרתם שכתב רב סעדיה ז"ל, קנה הוא שדחה את אפיקורוס, ואמתת הדבר אינה כן (תשיבת הגאונים ד' ליק סי' א'). והנה חס באו עליו בחרב וכידון והוא נלחם בקנה רצוף, ההוא לא ישבר? הם כחשו בכל קבלה בעל פה מסיני, והוא הביא להם קבלה מסיני חדשה לדחותם, קבלה אשר גם התלמוד לא שערה ולא הזכירה? ובוהו נתן פתחון פה להקראים לאמר שתשובותיו מכחישות גם דברי רבותיו תשובות

5) ע"י שו"ת הגאונים דפוס ליק סי' א' תשובה לרב האי גאון שחביאו השואלים כל דברי רס"ג כפי מה שתבאיתם בפנים, וכל מחברי הקראים תפסוהו על זה וחיבאו שיפתו כפי צרכם כמנהגם. ומה שנלע"ד להצדיקו כתבתי להלן.

חשובות רמב"י פ"ח) וכתב בספרו נגד הקראים להוכיח אפשרות מציאות תורה שבעל פה (פרק יהי מאירות כ"י בביה"מ) כי הדעת לא יתעייב כי יכשר ה' לצוות לעבריו מצות ק' ויצוה לנביאו שיכתוב גו"ן וישימו בפהם לנו"ן האחרים ולא שיכתבו, כמו שיכשר לצוות מצות ולא יכתבו כל עיקר. והלא תראה כי אבותינו הרבים (אולי צ"ל הורגנו) אשר כל המצות היו מקדם ולא (היו) נכתבו בן משנה ותלמיד היו מקדם ולא נכתבו, באו החכמים אשר שמעו מן הנביאים כתבו אותם מצווי הנביאים, הלא דבר ה' לאבותינו עשרת הדברים שהם כלל כל המצות ושב עוד וכתב לנו כל המצות בן משנה ותלמוד היו מקדם וישבו וכתבום. והלא גם כזה בנה תעצומתו על קבלה שקיימו האבות מצוות התורה קודם נתינת מסיני? ומה תסכן תעצומה כזאת לסבחישי הקבלה? יעוד פחותה מזאת הלא היא תעצומתו מעשרת הדברים שהם כלל כל המצות ושב עוד וכתב לנו כל המצות. כאילו זה דבר פשוט וברור לכל שכל המצות כלולות בעשרת הדברים, דבר שהוא המצאת רב סעדיה עצמו מן הרבנים אשר יסד בן באזהרותיו ונסי בן נח מן הקראים כפירושו על עשרת הדברים (נספחות צד 2' והלאה). סוף סוף אין ראיות כאלה לא מוכיחות ולא מכריחות את מנגדיו הקראים ולא נתכנו רס למאמיני הקבלה בחוס לב.

רב סעדיה חבר עוד חבורים אחרים לבטל מענות הקראים ודעותיהם וכבר אמרנו כי כלם אבדו, ורק נשאר זכר לקצת דבריו ומענותיו בספרי קראים שהעתיקו מהם⁽⁶⁾. והנה אין לנו המשפט לשפוט על טיב תשובותיו, אחרי אשר אבדו ועוד אינם; אבל זאת ידענו כי עשו רושם בבני דתו הרבנים, וחקול נשמע בכל הארץ כי רב סעדיה נצח את הקראים, ועשה מובות גדולות לישראל בתשובותיו על הקראים ועל הכופרים בתורה (ס' הקבלה). וזה התנצלות בעדו על אשר הכין ויסד לפעמים תשובותיו לפי מצב הרבנים. כי נראים הדברים שכל חפצו ומטרתו לא היו מכוונים אל הקראים להחזירם ולהיטיבם, כי אם זאת רצה, להציל אחיו הרבנים ממוקשיהם ולתחזיקם באמונתם, ואליהם כוון דבריו. והלא אנו רואים כי ר"ם מאן בכל עו להתוכח עמהם פה אל פה, כי ידע שלמאמינים בדבריו אין צורך להתוכח, ולעמת הקראים מה יסכון ויכוח, (עי' אגרת סהל בן מצליח נספחות 37). ואולם כאשר היה מדרך אלה הקראים מראש ועד סוף דורותיהם, להשחית ולעקש ולפתל דברי התלמוד והרבנים ולשום בהם כוונת אשר לא רצו ולא עלו על לבם, אף בן נחנו עם רב סעדיה ועם דבריו. ומה טוב עשה בזה אשר לא היה לו דבר עמם פה אל פה, כי דברים שבפה אפשר לעקשם ולהפכם, לשנותם ולהחליפם נגד כוונת האומר, לא בן דברים שבכתב. הנה סלמון בן ירוחם ראש שינאי ר"ם ומלשיניו יספר (בפ' תלים סי' ק"מ ו' נספחות 14) שכבר הכחיש הפיתומי שלא היה בין בית שמאי ובית הלל מלחמה אי שהרגו קצתם לקצתם, והבאתי התלמוד ירושלמי על סדר מועד... ופתחתי ההלכות אשר זה המעשה נזכר בהן, והלכתי עמו לבבל לברר איך סלף זה הפיתומי הדברים ליפותם. ובלי ספק ר"ם הכחיש המעשה אף שכתוב בירושלמי אחרי שלא נזכר בבבלי, ועקשו הם דבריו ואמרו בשמו שהכחיש שכן כתוב בירושלמי. ויותר מזה נראה איך בשנאתם ובקנאתם קלקלו את שירת האמת באמרם עליו, יען אמרו שכבר בימי התנאים היה המנהג לקדש החדש על פי החשבון, שגעלה נפשו בדברי רבותיו ונטש דברי משנה ותלמוד, כאילו רס"ג לא ידע מכל מה שהוגד במשניות ובתלמוד מקדוש החדש על פי ראיה (תשובות

(6) בלקסי קדמוניות תמצא במקומות מפורטים העתקות מותק כתבי רב סעדיה, ע"ש צד מ"ג ובנספחות צד 18, וע"ש בתשובות יפת חלו ובפיוטיו צד 19 והלאה, ובתוכחות סהל בן מצליח י"ש צד 7' והלאה, יעוד שם במאמ' בישה הכהני קראי 66 והלאה, ועוד בכמה מקומות בנספחות ובתעודות. (דוד ה"ד)

מלמן ב"י סי' ח'), או שהכחיש דבריהם ונמחם מהם. אבל באמת זה המתנה והמרגי לא הבין כוונת דבריו או עקשם וסלפם בידון. מי פתי יאמין שרס"ג חשב שמא ומקדם לא היו מקדשים החדש על פי ראייה כי אם על פי החשבון, הלא כל הפזק הראשון והשני וקצת השלישי ממסכת ראש השנה מלאים מריני קדוש החדש, ואיך יעלה על הדעת שמכל זה העלים רס"ג את עינו? אבל מעולם לא כוון ר"ם לדבר הזה ומעולם לא הכחיש קדוש החדש על פי ראייה, ואמנם כוונתו היתה, כי אף שקדשו על פי הראיה וסמכו על עדי הראיה, לא נמנעו מלחשב חשבונות, והשתדלו להביא הסכמה בין חשבונם ובין עדות העדים, ורק אם היו דבריהם מכוונים עם חשבונם אז קיימו וקבלו עדותם. והסברא הזאת לא בדה רב מעדיה מלבו, כי אם היו לה סמוכים בדברי חכמי המשנה הקדמונים, ועל כן תלונת הקראים עליו אך מסכלות או מרוע לבב). ואולם אם גם ההנגדות הקראים ורעתם ותחבולותיהם המרי את רוח הגאון וימררו את חיו, בכל זאת לא נוכל להכחיש כי בדבר אחד פעלו מבלי רצות לשובה על הרבנים כי העירו את רוח חכמי הרבנים לדרוש ולהתור. כמורה בחכמת לשון הקדש, לתת ענין עסקם גם במושכלות ובחקירה העיונית וגם בזה היה להם רב מעדיה הראש והראשון. הוא היה מנהיגם על מי מנוחות. החכמה הכללית, היה מורה דרך בחכמת המקרא ודקדוקו כי הערה מיוחדת על דורו ועל דורות הגאונים הבאים.

פרק חמשה עשר

פ"י בכ"ק אמונות ודעות יותר בחוריו.

עד ימי רב מעדיה לא מצאנו אף אחד מן הגאונים אשר נשאו לבו אותו להגות בחכמה בכתבי קדשנו לפי פשוטו של מקרא ולפי יסודי הלשון. ר"ם היה הראשון אשר תרגם את התורה בלשון ערבית ופירשה לפי פשוטה. אף כי אין ספק כי שרש דבר אשר ר"ם שם אל לבו לבאר כתבי קדש לא היה רק קנאת החכמה, והתשובה העזה אשר חייתהו להרים כבוד חכמת התורה, בכל זאת אין גם כל ספק כי גם סבות חיצויות הגיעוהו לעשות המלאכה הגדולה הזאת. הסבה הראשית היתה: להכות על קרקד הקראים בכלי מלחמתם, ולהראות כי רוב פירושי קדמונינו אפשר להתאימם עם הכונה הפשוטית במקראות. ואמנם לא לבד בפירושם לעניני מצות התורה ודיניה עשה כן, כי אם גם בספורי התורה אשר אין להם דבר עם המצות, משתדל להעמיד פירושי הקדמונים. ולפרשם עם פשט הלשון והדברים בכל מה שאפשר¹. ומהשתדלותו בכל עת מצוא לפרש התארים המגשימים וההם בדרך משל וציור, נראה גם כי שכוונה במדרגה ראשונה לעומת הקראים אשר אמרו על הרבנים שהם מגשימים. אבל לא יוכחש גם כן כי שם נגד פניו לזכות את בני דתי הרבנים בדעות ואמונות מושכלות, ולהרחיק מדעות

נפטרות

(7) גם הראב"ע חשיג בזה על הגאון שכתב בויקרא (כ"ג ב') ומה שאמר הגאון כי על חשבון העבור חיו נוסכין אינו אמת — אמנם עיקר הדבר כמו שכתבתי בפנים, שגם רס"ג ידע שקדשו ע"פ הראיה, אבל זה לא ישלול מחשבוני גם לפי חשבון עם הראיה, וכמו שבררתי הדבר היסב בראיות בחבורי לעיל ח"א צד 198.

(1) כמו פ"י על סמירת השבת כלומר יום טוב וויקרא כ"ג ב'), עין תחת עין, כסון (שם כ"ד פ"ו). אם תענה את בנותי, שלא לשכב עם נשיך (בראשית ל"א ב'), וכפירוש הנג' סוף יוסא. שדי, ש"יין נוספת כש"יין שאתה מדבר עמי, והפעם שאמר לעולם די (שמות ו' ב'), כמדרש חז"ל הנוגע, וישמע יתרו, בא קודם סתן תורה (שם י"ח א'), כדעת חז"ל (ובזהם קט"ו). פני ילכו, חסתי (שם ל"ג י"ד), וכפירוש הנג' בברכות (ז). עזאל, שם הר ונקרא כן בעבור שהוא תקף (ויקרא מ"ז ח') ובכרייתא בנג' דיומא (ס"ו). ותשלח את אמתה, שפשמא אמת שלה (תשובת דונש על רס"ג כ"י בבית"מ דויען) כסאן דאמר במסכת (י"ב): אמתה ידה, כאהלים נפש ח', כמו אהל (ג"ז שם) וזה ע"פ הנג' דברכות (פ"ו). לפי חז"י שלנו, וע"ש בחז"י ובתפסתה לרב נסים, וע"י בסנהדרין (ק"ה): שפירש אהלים נפש ח' מענין נפישות בשמים. פישון, יאור מצרים (בראשית ב' י"א) מבר'.
(ד"ד ה"ד)